

Неда Павловић
ФИЛОЛОШКО ДЕЛО
ЈОВАНА СТЕРИЈЕ ПОПОВИЋА

Уредник
Зоран Колунџија

Издавање ове публицације подржало је
Министарство културе Србије

Неда Павловић

ФИЛОЛОШКО ДЕЛО
ЈОВАНА СТЕРИЈЕ
ПОПОВИЋА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Мојим родитељима...

Садржај

Реч аутора	11
I Увод и теоријско-методолошки оквир рада.....	13
1. Увод.....	13
1.1. Уводне напомене.....	13
1.2. Предмет рада и критички преглед претходних истраживања.....	14
1.3. Структура рада и методологија истраживања.....	21
2. Шири контекст Стеријиног бављења филолошким питањима.....	26
2.1. Стеријин интелектуални развој и друштвено- историјске прилике	26
2.2. Јован Стерија Поповић – Србин из Угарске.....	27
2.3. Одрастање и образовање Јована Стерије Поповића.....	29
II Дескриптивно-аналитички део.....	33
3. Јован Стерија Поповић о графици и ортографији.....	33
3.1. Јован Стерија Поповић и Павле Соларић	39
3.2. Питање ортографије	43
4. Јован С. Поповић у историји српског књижевног језика...48	
4.1. Јован Стерија Поповић и Вук Стефановић Караџић.....	48
4.2. Јован Стерија Поповић о реформи књижевног језика код Срба.....	57
4.3. Стеријине заслуге за развој проучавања историје језика	71

5. Јован Стерија Поповић и почеци израде српске научне терминологије.....	73
5.1. Оснивање Друштва српске словесности и изградња научне терминологије	78
5.2. Осврт на Стеријине <i>Разлоге о називословним речима</i>	81
5.3. Место Јована Стерије Поповића у пуристичким тенденцијама XIX века.....	88
6. Јован Стерија Поповић о питању језичких позајмица.....	94
6.1. Теоријски оквир	94
6.2. Анализа Стеријине <i>Реторике</i> и личне преписке.....	104
7. Јован Стерија Поповић и почеци српске лингводидактике	115
7.1. Језички уџбеници Јована Стерије Поповића.....	122
7.2. Стерија и питање превођења са страних језика.....	126
8. Рад Јована Стерије Поповића у области лексикологије и лексикографије.....	128
8.1. Стеријине лексикографске иницијативе; Покушај састављања речника синонима	129
8.2. Стеријино бављење лексиколошким питањима, етимологијом и дијалектологијом	131
8.3. Још неке Стеријине етимологије.....	137
8.4. Стеријине полемике као извор за тумачење његових филолошких погледа	141
9. Европа и Словенство у Стеријином филолошком делу...146	
9.1. Европски одједи у Стеријином филолошком раду.....	147
9.2. Заступљеност словенске идеје у Стеријином раду.....	152
10. Вредност Стеријиних филолошких прилога	156
10.1. Степен научности Стеријиних филолошких чланака.....	157
10.2. Стеријина актуелност.....	162

10.3. Други о Јовану Стерији Поповићу	163
10.4. Анкета о Јовану Стерији Поповићу	169
10.5. Преглед добијених асоцијација на задат вербални стимулус	175
11. Филолошке сцене у Стеријиним комедијама.....	181
11.1. Ексерпирана грађа из Стеријиних комедија.....	183
III Закључак.....	199
IV Скраћенице.....	207
Литература.....	209
Биографија аутора	231
Резиме	233
Summary	235
Извод из рецензије	237

Реч аутора

Са искреним задовољством представљам своју докторску дисертацију у форми монографије, иако овај тренутак долази тек након деценије од њене одбране.

Ипак, овај моменат за мене има посебан значај, пре свега зато што ми пружа прилику да на овај начин одам поштуру човеку који је био мој ментор, а који, нажалост, више није са нама. Академик Предраг Пићер био је један од оних великих људи каквих је у сваком времену врло мало, и која је привилегија што је управо он водио моје кораке током једног од најважнијих животињих и професионалних поглавља.

Током рада на дисертацији имала сам благу прему пре неговом изузетном лингвистичком и општом ерудицијом. Дивила сам се његовом ненаметљивом тојдству, великој радној енерџији и принципјелности у животињи и науци. На путу мој интелектуалној сазревања, његове похвале биле су ми посебна радост, а критике пример умерености и прецизности. Често је говорио да је корисно и умирујуће покушати досматрати сојствено изражање на ширем временском хоризонту, изражећи консанте које не напреза зуб пролазности. Саветовао је да предано радимо на ономе што осећамо као лепо, добро и истинито.

У том духу, одлучила сам да објавим ову дисертацију, потпуно свесна ризика да је текст пред вама у облику који није доживео озбиљнију ревизију, да је писан пре десет година и да би моја данашња промишљања можда била другачија, а стил уједначенији.

Ипак, поносна сам на дело које представља резултат озбиљној, вишеодошњој истраживања, а које може бити корисно младим истраживачима и широкој научној и културној јавности, посебно онима заинтересованим за историју филологије и место Јована Стерије Поповића у нашем националном бићу.

Објављивањем монографије желим да подстакнем нова читања, дискусије и промишљања, јер вредности научног рада расте тек онда када почне да живи ван својих корица – у рукама оних који ће га користити, преиспитивати и надограђивати.

У том смислу, овај тренутак није само формално заокруживање једног истраживачког циклуса. То је за мене и својеврсна рекреативна, прилика да се осврнем на пут који је иза мене и да, са више зрелости и искуства, наставим да истражујем и учим. Објављивање дисертације као монографије доживљавам као лично и професионално искушење, али и као подсећање да је сваки научни рад тек полазница за неки нови напредак.

Захваљујем се својој породици, рецензентима, издавачу и Министарству културе на подршку, јер су препознали вредности овог рукописа, његову свевременост и актуелност.

Нека наука живи, а љубав према истраживању и истини нека води све који је следе, осветљавајући пут кроз време и људско знање.

I Увод и теоријско-методолошки оквир рада

1. Увод

1.1. Уводне напомене

Јован Стерија Поповић један је од најзнаменитијих припадника српског народа. Његовом личношћу и делом бавили су се многи истакнути научници. Ова докторска дисертација има за циљ да настави линију бављења Стеријом из једне другачије (или нове) перспективе. Оно што је приметно Миша Ђурковић пишући о Стеријиној политичкој мисли – да је, нажалост, данас познат и слављен само као комедиограф и да му се „као ретко коме у историји десило да један аспект његовог стваралаштва прогута и засени сву ширину његовог ангажовања, истраживања и рада“ (2006: 557)¹, могли бисмо и ми поновити на почетку нашег поку-

---

¹ М. Ђурковић подсећа на бројна и прилично разнолика Стеријина залагања и рад. Истиче да широј јавности није познато да је био и “писац трагедија, афоризама, шаљивих календара или сјајне медитативне поезије; да је био добар правник који је оставио иза себе први уџбеник природног права у Србији; да је створио темеље модерне српске просвете, доносећи први закон о образовању, оснивајући школе, постављајући схему образовних институција, те пишући сам низ уџбеника; да је основао прво позориште, обучавао глумце и припремао своје комаде за извођење; да је основао први српски музеј; да је један од покретача и првих чланова Друштва српске словесности, будуће Српске академије наука и уметности; да је дао огроман допринос стварању српског књижевног језика и базичне научне терминологије итд.” (2007: 557).

шаја да име Јована Стерије Поповића учврстимо у историји српске филолошке мисли, те да га прецизније лоцирамо на филолошко-идеолошкој мапи, доказујући да му ту с правом припада истакнуто место.

Увидом у стручну лингвистичку литературу о Јовану Стерији Поповићу, можемо закључити да је до сада најчешћи предмет проучавања лингвиста био језик у Стеријиним делима. Иако су се том тематиком до сада бавили многи еминентни лингвисти, није усамљено мишљење међу њима да ни тај посао није довољно исцрпно обављен, јер до дана данашњег не постоји монографска публикација о Стеријином језику. Такође, постоји још једно поље Стеријиног рада о којем постоје изузетно инспиративни појединачни радови, али поново нема ниједне монографије, која би различите сегменте те његове делатности, конкретно Стеријиног бављења језичким питањима, објединила и понудила једну детаљнију анализу. У складу са напред изреченим, чинило се потпуно оправданим позабавити се филолошким делом Јована Стерије Поповића.

1.2. Предмет рада и критички преглед претходних истраживања

Предмет нашег проучавања је део Стеријине научне библиографије коју чине филолошки радови. Филолошким радовима придружили смо и жанровски другачију грађу.

Наш корпус у овом истраживању чине:

- филолошки чланци Јована Стерије Поповића са одређеним књижевнотеоријским или историографским радовима (*Куриоза; Разлози о називословним речима; О српским речима њределним; Покушеније смислосрдної (синонимної) речника; Речи српско-славенске у влашком језику њознаїе; Примедбе њри чиїтању српских књиїа; Је ли нужно уїоїире-*

дѣлавајући азбуку грађанску у српскоме књижеству; О српској азбуци; Славенски језик; О српском слојмерију; Језикословне сийнице; Језикословне крујнице; Карактеристика српских сийсаиѣља I: Милован Видаковић; Карактеристика српских сийсаиѣља II: Павел Кенѣлац; Сийање српсконародној музеума; О имену Срб, Србин, Србљин; О йоводу имена Немања; Видов дан);

- језичке милодруке (Сцена за оне који су за славенским језиком занешени; Писма новим српским језиком;² Грамаиѣика (људи); О лейом имену; Честийиѣања);

- Рейторика и језички уѣбеници (Лайински дуквар; Лайинска грамаиѣика и Немачка језиковка);

- просветни законски акти које је написао Јован Стерија Поповић;

- филолошке сцене у његовим комедијама;

- поједине Стеријине полемике (са М. Спасићем и А. Старчевићем);

- лична преписка.

Дакле, у фокусу нашег интересовања су лингвистички погледи Јована Стерије Поповића, односно његово филолошко дело, које је за разлику од књижевног дела, дуго било занемаривано и потискивано на маргину научног интересовања.

Поставља се питање када почиње да се магли и ишчезава теза о важном уделу Јована Стерије Поповића у развоју српске филологије. Да је свести о тој тези било у појединим моментима, макар у назнакама, јасно сведочи на пример чувена серија издања *Знаменийи Срби девейнаестой века* из 1901. године, где је у првом тому обухваћен и Стерија

---

² Душан Иванић Стеријина Писма новим српским језиком убраја у полемике, а не у милодруке (Иванић 2001).

као велики лиричар, трагичар и комедиограф, уз додатак да је расправљао и филолошка питања: „Још је Поповић био обилат прозни и научни писац: он је радио школске књиге, расправљао филолошка и историјска питања и писао занимљиве чланке с тенденцијом веселе забаве и поуке“ (1901: 67, 68). Заправо, ако би ко од аутора спомињао Стерију у филолошком контексту, најчешће би то чинио узгред.

Током истраживања, увидом у различите изворе и литературу, приметили смо да је Стеријина позиција врло специфична. Специфичном је чине чињенице попут оне да његове биографије нема тамо где је највише очекујемо, у *Биографији чланова ДСС и СУД*, која се чува у Архиву САНУ под бројем 7380, да се у *Водичу Архива Србије* (1973) његово име помиње само два пута, оба пута у одељку о Лицеју, где стоји одредница: књижевник, професор права на Лицеју. Дакле, Архив који чува документацију некадашњег Попечитељства просвештенија, будућег Министарства просвете, не наводи у регистру чак ни то да је Стерија био начелник тог Попечитељства, па се богатије информације о том сегменту Стеријиног рада и не могу очекивати. Уколико се пак удаљимо од архивистичке грађе, доступне и интересантне првенствено стручном кадру, и од старије литературе, попут оне из далеке 1901. коју смо цитирали, приметимо да се ни кроз уџбеничку литературу, ни кроз стручне књиге писане популарним стилем и намењене широј читалачкој публици, не нуде богатије информације о Стеријином раду и значају. Његов значај је приказиван махом једнострано.³ У књизи *Културна историја Срба*, коју узимамо за пример рецентније литературе, имајући у виду и компетентност аутора, професора Јована

---

³ Тачност те тврдње доказују и резултати спроведеног анкетног истраживања у овом раду.

Деретића, читаоцу се Јован Стерија Поповић представља као „водећи писац прве половине XIX века“, који је у драми дао највећи допринос и организовао позориште познато као Театар на ђумруку (2013: 238, 248, 251). Ипак, Деретић спомиње Стерију и у контексту сукоба између писаца грађанске средине и Вука Караџића, наводећи да је он био највећи представник идеја те средине. Дакле, заступљен је став о Стерији као нашем великом књижевнику и Вуковом неистомишљенику у веза са питањима језика. Наша теза је да се Стеријино интересовање за језичка питања не своди само на полемику о типу књижевног језика са Вуком и његовим истомишљеницима. То нису једине координате Стеријиног бављења филологијом.

Анализа литературе посвећене Јовану Стерији Поповићу показује да је временом интересовање за њега чак и као књижевника варирано, са опадајућом тенденцијом у једном периоду. С обзиром на то да је он критиковао мане друштва у којем је живео, то друштво, тешко прихватајући његову критику, одбацило је убрзо и његово дело. Познато је да је током читаве друге половине XIX века његово дело било заборављено, а у стручној литератури налазимо мишљење како га је поново открила, почетком двадесетог века, тек непристрасна генерација Јована Скерлића и Стојана Новаковића (Миљковић 1956: 17).⁴ Интересантан је на изванредан начин поменути Миљковићев став да су

---

⁴ „Кроз целу другу половину XIX века Стерија је као књижевник био мало истицан, заборављан; чак ни његове комедије нису биле често приказиване на нашим позорницама. Тек када су на крају тога века, и на почетку XX проучаваоци улазили у детаљнији преглед почетака и развитка наше нове културе могли су јасније уочити домет и значај Стеријиних делатности на различним подручјима. Стојан Новаковић, Павле Поповић, Јован Скерлић имају ту заслугу за правилнији и праведнији суд о Стерији” (Миљковић 1956: 17).

тек Јован Скерлић и Стојан Новаковић открили изнова Стерију и дали праведнији суд о њему. Сматрамо да Стојан Новаковић јесте скренуо пажњу на Стеријин филолошки рад, али његов суд о Стеријиним филолошким радовима и размишљањима био је крајње неповољан, често презрив. За њега је Стеријин лексикографски (терминолошки) покушај испао „посао у сваком погледу бедан и бесплодан“ (Новаковић 1907: 52), а Стеријини језички прилози носе знаке дилетантизма, немају дубину, и у њима се ништа осим намере не може похвалити (Новаковић 1907: 53). Ипак, Милка Ивић је скретала пажњу да су одзиви постајали све позитивнији, што је време више одмицало (1999: 170).

О Стеријином бављењу језиком много похвалније изразили су се следећи филолози: Александар Белић, Павле Ивић, Јован Кашић, Милка Ивић, Ирена Грицкат, Александар Младеновић, Предраг Пипер. Александар Белић је за Стерију казао да је био „и у својим чланцима о језику – трезвен и разборит човек“ (1936: 165); Павле Ивић и Јован Кашић сматрали су да „иако заостају за Вуковим пословима, ови радови нису без вредности“ (1981: 347, напомена 91); Милка Ивић (1999: 163, 164), пишући о значају и вредности Прве свеске *Гласника Друштва српске словесности* из 1847. године, писала је како је та свеска „аутентичан документ о томе да је у времену великих Вукових реформаторских подвига било међу Србима и таквих интелектуалаца који су умели да мимо Вука, па чак, у извесном смислу, и упркос њему, отворе неке нове видике на језичку проблематику, да ту остваре нека отпочињања чији су значај и смисао, недовољно сагледани тада, постали у потпуности прочитљиви тек у потоњим временима“. Сасвим је јасно да се ти редови односе у првом плану на Јована Стерију Поповића, који је у тој првој свесци објавио чак

пет језичких прилога. Она такође истиче да је Стерији припала „слава првог Србина који је повео разговор о провинцијализмима у српском језику“ (1999: 171). Предраг Пипер закључује да „после два века кривудаваог развоја српске филологије, пут развоја српског књижевног језика за који се залагао Јован Стерија Поповић и у својим филолошким радовима и у свом књижевном делу чини се у неким битним аспектима рационалнији и убедљивији него што је то изгледало многим његовим савременицима, па и многим каснијим поколењима српских филолога” (2010: 299, 300).

Предраг Пипер упориште за Стеријин филолошки рад налази у његовим филолошким чланцима, којима придружује и језичке уџбенике, хумореске (милобруке), које се баве језичким питањима, те подсећа колико је заправо велика пажња у његовим комедијама посвећена баш питањима језика. Из изложеног се јасно закључује да „језичка проблематика у укупном делу Јована Стерије Поповића заузима једно од важнијих места“ (2010: 281). Један од циљева овог рада је да такве тврдње поткрепи, односно потврди низом примера из Стеријиног опуса.

Ипак, да закључимо, почетком XX века предмет интересовања су биле само његове комедије, а „Стерија је постао предмет нешто ширег интересовања на велику годишњицу 1956, када је пре свега захваљујући преданом истраживачу какав је био Милан Токин⁵, бачено више светла на његов живот, интересовања, контекст укупног стваралаштва и на спорове у које је био увучен, а који су одређивали његов начелни став о многобројним питањима“ (Ђурковић 2006: 558). Попут поменути велике годишњице 1956. године, ин-

---

⁵ Душан Белча, уредник библиотеке Угао Steriana, истиче да је Милан Токин један од најбољих познавалаца Стеријиног живота и дела (Стерија 2012: 6).

тензивирању интересовања за Стеријин рад допринела је друга велика годишњица, 2006. године, када се у објављеном зборнику поводом јубилеја (*Јован Стерија Поповић 1806–1856–2006*), у радовима еминентних лингвиста појављују ставови који Стерију профилирају као „писца филолошких расправа“ и „реформатора српског језика и књижевности“.

Поред поменутог Зборника у издању САНУ, те јубиларне 2006. године, појавио се и двотомни зборник *Стерија феномен времена* у издању Стеријиног позорја. Оба зборника допринела су ширењу наших сазнајних видика када је реч о овом ствараоцу. Исте, јубиларне године, објављен је још један, трећи зборник радова у Стеријину част, са међународног научног скупа одржаног на Сорбони, под називом *Јован Стерија Поповић – класик који нам се обраћа*.

Предмет наше анализе биће различити сегменти Стеријиног филолошког рада: његови погледи на књижевни језик, на графију, етимологију, терминологију, питање језичких позајмљеница, уџбенике и наставу страних језика. На тај начин сама анализа ће нам показати сву разноврсност, пуноћу и богатство тог филолошког дела, јер те особине његовог филолошког рада могу се одмах приметити, пуким набрајањем тема којима ћемо се бавити. Јован Стерија Поповић је покренуо бројна питања, а ми ћемо покушати да свако од тих питања добије адекватан третман у овом истраживању.

Примарни циљ овог истраживања је утврђивање доприноса Јована Стерије Поповића у појединим областима српске филологије, те у вези с тим износимо хипотезу да је и он допринесио сталном току и развоју идеја, теорија и појмова о нашим кључним филолошким питањима. Затим, настојаћемо да објективно сагледамо Стеријину позицију у